

Türkiye'nin Kızlar İçin İlk Tıp Okulu: İstanbul (Arnavutköy) Amerikan Kız Koleji Tıp Bölümü*

The First School of Medicine for Girls in Türkiye: Istanbul (Arnavutkoy) American Girls' College Faculty of Medicine

Gül Kızılca Yürürⁱ, Nuran Yıldırımⁱⁱ

ⁱDr., Altınbaş Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik AD., <https://orcid.org/0000-0002-7470-2991>

ⁱⁱProf. Dr., Bezmiâlem Vakıf Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik AD., <https://orcid.org/0000-0002-3537-3814>

ÖZ

Amaç: Bir kadın hakları savunucusu olan, İstanbul (Arnavutköy) Amerikan Kız Koleji Müdiresi Mary Mills Patrick'in kolejde uyguladığı eğitimin kız öğrencilerin hekimlik mesleğine yönelmesindeki etkisi tartışılmıştır. Osmanlı Devleti'nde kadın hekim yetiştirecek ilk tıp okulunun açılması süreci Türk tıp tarihi açısından ele alınmıştır.

Gereç ve Yöntem: 24 Temmuz 1917 tarihinde Amerika Yabancı Misyon Temsilcileri Birliği'nin (ABCFM) Rockefeller Vakfı'na gönderdiği, "Medical Education and Medical Practice in Turkey" (Türkiye'de Tıp Eğitimi ve Tıp Pratiği) başlıklı orijinal rapordaki "Information in regard to the American College for Girls at Constantinople, Constantinople College" ve "The American College for Girls at Constantinople in is relation to the development of medical education in Turkey with particular reference to the medical education for women" başlıklı mektuplar, burada dile gelen kızlar için tıp okulu planları, bu okuldan beklentileri, olay örgüsüne, aktif katılımcıların perspektifinden görüldüğü şekliyle odaklanan anlatı araştırması yöntemiyle analiz edilmiştir.

Bulgular: İstanbul (Arnavutköy) Amerikan Kız Koleji'nde uygulanan eğitimin öğrencileri hekim olmaya yönelttiği ve modern tıp uzmanı kadınların yetişmesinde etkili olduğu anlaşılmıştır.

Sonuç: 1891-1960 yıllarında kolejden mezun olan iki Osmanlı ve 13 Türkiye Cumhuriyeti vatandaşının ülkemizin ilk kadın hekimleri arasında olması bu sonucu pekiştirmektedir. Mütareke döneminin olağanüstü koşullarında İstanbul'da kadın hekim yetiştirmek amacıyla kurulan ilk tıp okulu, olan, İstanbul (Arnavutköy) Amerikan Kız Koleji Tıp Bölümü resmen izin alınmadan faaliyete geçirilmiş, Cumhuriyet döneminde yüksek öğretimin yabancılara yasaklanması üzerine kapatılmıştır. Tıp Bölümü'ne devam etmekte olan iki Türk öğrenci, Sabiha Süleyman Sayın ile Hamdiye Abdürrahim Maral 1922 yılında kız öğrenci kabul etmeye başlayan Darülfünun Tıp Fakültesi'ni bitirip Cumhuriyet'in ilk kadın hekimleri arasında yer almışlardır.

Anahtar Kelimeler: İstanbul (Arnavutköy) Amerikan Kız Koleji, Kadınlar için ilk tıp okulu, Cumhuriyet'in ilk kadın hekimleri, Tıp eğitiminde misyonerlik, Mary Mills Patrick.

ABSTRACT

Aim: In this article, the effect of the education implemented by Mary Mills Patrick, a women's rights advocate and the Principal of the Istanbul (Arnavutköy) American College for Girls, on the orientation of female students towards the medical profession is discussed. The process of opening the first medical school to train female physicians in the Ottoman Empire is analysed in terms of Turkey's medical history.

Material and Method: A report dated July 24, 1917 "Medical Education and Medical Practice in Turkey", sent to the Rockefeller Foundation by ABCFM was used for the first time in this study. These original documents were subjected to the method of narrative analysis, which focuses on the unfolding of events from the perspective of the active agents involved.

Results: The education implemented at the Istanbul (Arnavutköy) American College for Girls directed its students to become physicians and was effective in training women to become modern medical specialists.

Conclusion: The fact that two Ottoman and 13 Turkish citizens who graduated from college between 1891 and 1960 were among the first female physicians in our country reinforces this result. Under the extraordinary conditions of the armistice period, the Istanbul (Arnavutköy) American Girls' College Medical Department was closed after higher education was banned for foreigners during the Republican period. Two Turkish students attending the Department of Medicine, Sabiha Süleyman Sayın and Hamdiye Abdürrahim Maral, graduated from Darülfünun Faculty of Medicine, which started accepting female students in 1922. They were among the first female physicians of the Republic.

Keywords: Istanbul (Arnavutköy) American College for Girls, The first medical school for women, the first female physicians of the Republic, missionary work in medical education, Mary Mills Patrick.

* Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi 2024;14(3):511-524

DOI: 10.31020/mutfd.1477388

e-ISSN: 1309-8004

Geliş Tarihi – Received: 03 Mayıs 2024; Kabul Tarihi - Accepted: 23 Ağustos 2024

İletişim - Correspondence Author: Gül Kızılca Yürür <gulkizilca-yurur@altinbas.edu.tr>

Giriş

İstanbul (Arnavutköy) Amerikan Kız Koleji Tıp Bölümü'nün bağlı olduğu İstanbul (Arnavutköy) Amerikan Kız Koleji (İnas Amerikan Mektebi), *Constantinople Home School* adıyla American Board of Commissioners for Foreign Missions -ABCFM (Amerika Yabancı Misyön Temsilcileri Birliği) tarafından İstanbul -Gedikpaşa'da açılmış (1871), birkaç yıl sonra Üsküdar'a taşınmıştır (1876). Bu Protestan misyonerlik merkezinde; İstanbul'daki Ermeni, Bulgar, Rum ve Ortodoks Hıristiyan cemaatlerinden kadınlara ve kızlara İncil ve ev işleri öğretilmekteydi. Öğretmenler erkek vaizlerin ve doktorların eşleriydiler. 1866'da ABCFM bünyesinde Kadın Misyonerler Dairesi (*The Women's Board of Missions*) kurulunca evli olmayan kadınların da misyoner olarak deniz ötesi faaliyette bulunabilmesine izin verildi. Mary Mills Patrick (1850-1940), bir Protestan misyoner olarak Erzurum'a gönderildi (1871). Buradaki Amerikan okulunda dört yıl öğretmenlik yaptıktan sonra İstanbul'da Constantinople Home School'da görevlendirildi. 1890'da okulun müdürelğine getirildi. Kadın hakları savunucusu olan Mary Mills Patrick, 1888-1889 yıllarında Amerika'ya giderek, Robert Kolej'in ilk Müdürü Cyrus Hamlin'in (1811-1900) kızı Clara Hamlin ve okul idare heyeti azalarından; Caroline Borden, Pauline Durant, Alice Freeman Palmer, Kate Pond Williams ile Kadın Misyonları Birliği'nin (Woman's Board of Missions) desteğiyle Massachusetts Eyalet Senatosu'ndan kolej beratı aldı (18 Şubat 1890). Böylece Amerika'daki kolejleri model alan bir eğitim tarzına geçip dini esaslara dayanan eğitim metodunu terk etti. Aynı yıl, eğitim süresine dört sınıf ekleyerek lisans diploması verme yetkisini aldı.* Amerika'yla olan bağlantısını vurgulamak ve yükseköğretim kurumu statüsünü belirtmek için "Amerikan Kız Koleji" (*The American College for Girls*) adını seçtiyse de çoğu kez "İstanbul Kız Koleji" (*Constantinople Women's College*) olarak adlandırıldı. Osmanlı idaresi 19 Mart 1895 tarihinde koleji resmen tanıdı ve vergiden muaf tuttu. Mary Mills Patrick'in okulun Board teşkilatı ile ilişkisini kesip koleji bağımsızlığa kavuşturmak amacıyla, kolejle bağlantısı olmayan bir ve etkili isimlerden oluşan bir Danışma Komitesi kurulmasını sağladı. Danışma Komitesi'nin etkin çalışmaları sonucunda, Massachusetts Eyalet Senatosu'nun onayıyla kolejin misyonerlik bağlantısı sona erdi (20 Mart 1908). Bu sırada İttihat ve Terakki Hükümeti de Müslüman öğrencilerin yabancı okullara girmelerine izin verdi. Üsküdar'daki okul 1905'te yanınca Arnavutköy'de yapılan yeni kampüse taşındı (1914). Uzun yıllar kız okulu olarak eğitim verdikten sonra Robert Kolej'in orta öğrenim bölümü ile birleştirildi ve *Robert Lisesi* adını alıp tarihe karıştı (1971).†

İstanbul (Arnavutköy) Amerikan Kız Koleji, hem öğrencilerine verdiği eğitimle mezunlarını hekimlik mesleğine yönlendirmiş ayrıca henüz Türkiye'de hatta Yakındoğu'daki hiçbir ülkede kızlar tıp eğitimi alamazken, hem de koleje bağlı olarak açılan Tıp Bölümü'ne ev sahipliği yaparak Cumhuriyet'in ilk kadın hekimlerinin yetişmesine katkı sunmuştur. Bu makalede; kısaca İstanbul (Arnavutköy) Amerikan Kız Koleji Müdiresi Mary Mills Patrick'in uyguladığı eğitim sistemine ve kolej mezunu kadın hekimlere değinildikten sonra, Mary Mills Patrick'in İstanbul (Arnavutköy) Amerikan Kız Koleji Tıp Bölümü'nün kuruluş sürecindeki çabaları, kadın hekim yetiştirmeyi amaçlayan Türkiye'de açılmış bu ilk tıp okulunun kısa eğitim hayatı ve iki Türk öğrencisi ele alınacaktır.

Yöntem

Nitel araştırma deseninde planlanan bu çalışmada veri toplama amacıyla doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Çalışmanın konusunu oluşturan İstanbul (Arnavutköy) Amerikan Kız Koleji Tıp Bölümü ile ilgili verilere ulaşmak amacıyla; 24 Temmuz 1917 tarihinde Amerika Yabancı Misyön Temsilcileri Birliği (ABCFM) Anket ve Sunumlar Başkanı Ernest C. Meyer'in, Rockefeller Vakfı'na gönderdiği, "Medical Education and Medical Practice in Turkey" başlıklı orijinal rapor ile bu raporun ekleri arasında yer alan ve Mary Mills

Patrick'in aynı yıl yazmış olduğu, "Information in regard to the American College for Girls at Constantinople, Constantinople College" başlıklı raporu incelenmiştir. Bunlara ek olarak Mary Mills Patrick'in 1 Mayıs 1917 tarihli, "The American College for Girls at Constantinople in its relation to the development of medical education in Turkey with particular reference to the medical education for women" başlıklı mektubu irdelenmiştir. Bu kaynaklar çerçevesinde, İstanbul'da kadınlar için açılacak ilk tıp okulunun kuruluş önerisi ve kuruluş süreci ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bu tıp okulunun şimdiye kadar bilinmeyen kapanma nedeni ise T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA) taramalarıyla tespit edilen belgelere dayanılarak aydınlatılmıştır. Ayrıca konu ile ilgili bilgi almak amacıyla Türkçe bibliyografyalar taranmış, internet arama motorlarında yapılan araştırmalarda tespit edilen konu ile ilgili makaleler ve kitaplar değerlendirilmiştir.

Bulgular ve Tartışma

Mary Mills Patrick'in Kadınların Eğitimine Yaklaşımı

1890-1924 yıllarında okulu yöneten Mary Mills Patrick, bir misyoner olmasına rağmen 1880'lerin başına gelindiğinde artık ağırlıklı olarak kadın haklarını geliştirmeye çalışan bir eğitime evrilmişti. 1890'da bağlı bulunduğu ABCFM'e yazdığı yıllık raporda, okulunun dini çeşitlilik içerdiğine değiniyor ve "kızlarının, iyi birer Protestan olmaktansa, iyi eğitilmiş vatandaşlar olmasının daha önemli olduğunu" belirtiyordu. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra yine ABCFM'ye yazdığı mektupta ise, Türkiye'nin artık modern bir Cumhuriyet olmasından duyduğu coşkuyu dile getiriyor ve İstanbul (Arnavutköy) Amerikan Kız Koleji'nin modern Türk milliyetçiliğini geliştirmekte üstüne düşen görevi yerine getireceğini vurguluyordu (1924).^{*} Esasen İstanbul (Arnavutköy) Amerikan Kız Koleji'ni yönetirken kızların zekalarını, şahsiyetlerini geliştirmeyi gaye edinmişti. Ona göre yüksek öğretimin gayesi gençlerde doğru, mantıklı ve asil bir ruh ile düşünme kudretini geliştirmektir. Yaptığı işlerden mağrur olmaz, kadınların bir yaratıcılık kudretiyle dünyaya geldiğine inanırdı. Seven, duyan, düşünebilen bir kadının başaramayacağı hiçbir şeyin olmadığı kanaatindeydi. 1924'te görevinden ayrılırken öğrencilerine yaptığı konuşmada, "İnsanları zengin, fakir, şu veya bu ırktan, bu milletten diye ayırmak yanlış bir tasniftir. İnsanlar düşünmesini bilen, yahut düşünmesini bilmeyen olarak ayrılmalıdır. Düşünmek kudreti Cenab-ı Hakk'ın insaniyete bahşettiği en yüksek mazhariyettir" demişti.⁴

İstanbul (Arnavutköy) Amerikan Kız Koleji öğrencileri; burada ezbere dayanmayan, araştırmacı, yaratıcılığı önceleyen, çözüm üreten eğitim alırken bir yandan da farklı din ve milletlerden kızlarla arkadaşlık kurarak demokrasi kültürünü benimsemekteydiler. Sayılan bu özellikler aslında iyi hekimliğin de önde gelen özellikleri arasındaydı. İstanbul (Arnavutköy) Amerikan Kız Koleji mezunlarının hekimlik mesleğini seçmelerinde Mary Mills Patrick'in onlara aşıladığı düşünme gücü ve yaratıcılık kudretine dayanan özgüvenin rolü büyüktür. Kolejin 1916 mezunu Safiye Ali, o yıllarda erkek mesleği kabul edilen doktorluğa yönelmesinde Mary Mills Patrick'in etkisi olduğunu şöyle ifade etmiştir:

"Bu fikrin bende nasıl ve nereden hasıl olduğunu kati bir şekilde tayin edemem. Fakat herhâlde çalışmak ve hayata atılmak fikri bende daha mektepte iken doğmuştu. Bunda o vakit Kız Koleji Müdürü olan Misis Patrick'in büyük bir dahli ve tesiri vardır. Amerikan tarzı hayat ve tedrisatın bir neticesi olarak hayatta bizzat fail ve yaratıcı olmak hevesi bende daha o zaman hasıl olmuştu. İhtimal ki bu sebepler arasında genç kızlarda hasıl olan yeniliğe inhimâk [eğilim] fikri de bir saik olarak gösterilebilir. Fakat muhakkak olan şey daha küçükten hayata atılmak için gösterdiğim şevk ve azimdir. Ailemin çalışmam için gösterdiği müşkülata rağmen azimden

geri kalmadım. O zaman hiçbir müessesenin yardımı olmadan Almanya'da tahsilime muvaffak oldum.”⁵

1891'den 1968 yılına kadar İstanbul (Arnavutköy) Amerikan Kız Koleji'nin çeşitli milletlere mensup kızlardan 50'si mezun olduktan sonra tıp eğitimi alarak hekimlik mesleğini icra etmiştir. Koleji 1916-1960 yılları arasında bitirerek tıp fakültelerinden diploma alan 13 Türk kıza Cumhuriyet döneminde hekimlik yapmıştır⁶⁻⁸ (**Tablo 1**). Bunlardan Dr. Safiye Ali ile Dr. Bedriye Şükrü (Veysi Bora) Cumhuriyet'in ilk kadın hekimleri arasındadır.

Tablo 1. İstanbul (Arnavutköy) Kız Koleji Mezunu Osmanlı ve Türk Kadın Hekimler 1891-1960

Adı Soyadı	Mezuniyet Yılı	Tıp Eğitimi Aldığı Okul	İhtisas Alanı
Dr. Zaruhi Kavalcıyan	ACG-1898	College of Physicians and Surgeons, Chicago-Illinois/USA**	
Zabel Devletyan	ACG-1904	Würzburg Üniversitesi Tıp Okulu-Almanya ⁶	
Dr. Safiye Ali (Krekeler)	ACG-1916	Würzburg Üniversitesi Tıp Okulu-Almanya	Kadın ve Çocuk Hastalıkları [†]
Dr. Bedriye Şükrü (Veysi Bora)	ACG-1917	Ludwig-Maximilians-Universität München Tıp Fakültesi	Çocuk Hastalıkları [‡]
Doç. Dr. Afife Cenani (Demirel)	ACG-1924	İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi	Dahiliye ¹⁵
Prof. Dr. Fatma Perihan (Cemil Çambel)	ACG-1928	İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi	Patoloji ¹⁶
Prof. Dr. Hatice Metine (F. Bilger)	ACG-1931	İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi	Çocuk Hastalıkları ¹⁷
Dr. Belkis Ali (Canfesci)	ACG, 1934	İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi	Genel Cerrahi, Ortopedi ¹⁸
Dr. Melek Germen	ACG-1934	İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi	Tıp Fakültesi Göz Hastalıkları Kliniği Fizyoloji ¹⁹
Prof. Dr. Meliha Cevdet Terzioğlu	ACG-1934	Wellesley Kolej Tıp Bölümü	Çocuk Hastalıkları ²⁰
Prof. Dr. Olcay Ataman Neyzi:	ACG-1946	İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi	Hematoloji ²¹
Prof. Dr. Asuman Ünüğü	ACG-1946	İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi	
Müftüoğlu			
Dr. Hayriye Mirap Cemiloğlu	ACG-1957	İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi	
Prof. Dr. Ender Çubukçu Berker	ACG- 1958	İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi	Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon
Dr. Reyhan Erez	ACG-1959	İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi	

* Chicago College of Physicians and Surgeons'tan 1903 yılında mezun olan Zaruhi Kavalcıyan (1877-1969), Osmanlı Devleti Protestan Ermeni tebaasına mensuptur. Bir yandan memleketi Adapazarı'nda babası Dr. Serope Kavalcıyan'ın muayenehanesinde çalışmış, bir yandan da Bağçecik Amerikan Koleji'nde biyoloji öğretmenliği yapmıştır. Mary Mills Patrick, Adapazarı'nda bir kadın hastanın ölümünden sorumlu tutulduğunu bildirmektedir. 1921 yılında Bağçecik Amerikan Koleji ile birlikte gelip, 1952 yılına kadar Üsküdar Amerikan Kız Lisesi'nde biyoloji, fizyoloji ve fen derslerini vermiştir^{6, s: 78, 9, s: 143; 10, s: 88-9; 11, s: 33-4}.

† Dr. Safiye Ali (1894-1952), Mary Mills Patrick'in hekim olmaya yönlendirdiği öğrencilerinden biridir. Tıp Bölümü'nün açılışını beklemeden mezun olduğu sene (RCG-1916), Maarif Nezareti tarafından Almanya'ya gönderilmiş, Würzburg Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden, Doctor der Medizin (Tıp Doktoru) unvanıyla mezun olmuştur (1921). Kadın ve çocuk hastalıkları ihtisası yaptıktan sonra Türkiye'ye dönerek İstanbul'da muayenehane açmıştır (1923). Safiye Ali hem Cumhuriyet'in ilk kadın hekimi hem de Tıp Bölümü'nde jinekoloji ve obstetrik dersi verdiği için, Türkiye'de tıp eğitiminde ilk kadın hekim öğretim üyesidir. Sosyal yardım kuruluşlarında gönüllü olarak çalışmış, kadınların seçme seçilme hakkı mücadelesine katılmış ve 1928'de Almanya'ya giderek ölünceye kadar Dortmund'da hekimlik yapmıştır^{12, s: 15-34}. Dortmund'da bir sokağa, “Dr. Safiye Ali” adı verilmiştir¹³.

‡ Maarif Nezareti tarafından tıp eğitimi almak üzere Almanya'ya gönderildi (1918). Çocuk hastalıkları mütehasası olarak dönünce Ankara'daki Halk Eğitimi Şubesi'ne hıfzıssıhha danışmanı olarak atandı. Uzun yıllar Validebağ Sanatoryum ve Prevantoryumu'nda çalışıp buradan emekli olmuştur^{14, s: 13-14}.

İstanbul (Arnavutköy) Amerikan Kız Koleji Tıp Bölümü'nün Uzun Hazırlık Süreci

Birinci Dünya Savaşının ardından başlayan Mütareke döneminde (1918-1923) Amerika Birleşik Devletleri, Yakın Doğu donanma kuvvetlerine üs olarak İstanbul'u seçti. Yakın Doğu Donanma Kumandanı Amiral Mark L. Bristol (1868-1939), aynı zamanda Yüksek Komiser olarak atanmıştı (1919).²² Bu sırada İstanbul'da Amerikalı öğretmenler, American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM-Amerikan Board) misyonerlik örgütüne bağlı misyonerler ve iş adamları çalışmaktaydı. Amiral Bristol kendisine yapılan yardım başvuruları içinden sağlıkla ilgili olanları ciddiye aldı ve 1905 yılından beri Amerikan Kızılhaçı tarafından tasarlanan tıp okulu ve hastane ile ona bağlı hemşirelik okulunu gerçekleştirmek amacıyla teşebbüse geçti.²³ Aslında Amerikan Kızılhaçı'nın İstanbul şubesi, Nisan 1911'de hastane ve hemşirelik okulu ile İstanbul (Arnavutköy) Amerikan Kız Koleji Tıp Bölümü'nün açılmasını planlamıştı. İstanbul (Arnavutköy) Amerikan Kız Koleji Müdüresi Mary Mills Patrick, tasarlanan tıp okulunun kolej içinde açılmasını gündeme getirmiş, fakat hemen başlayan Trablusgarp Savaşı, ardından Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı bu tasarının gerçekleşmesine imkân vermemişti.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerikan misyonerleri çalışmak üzere bölgeye geri dönünce Amerikan Kızılhaçı, tüm çalışmalarının merkezi olarak İstanbul'u seçti. Near East Relief 'in* 500 çalışanı yanında, Amerikan donanmasının da kentte çok sayıda askeri vardı. Pek çok Amerikan şirketi İstanbul'a temsilciler göndermişti. Bütün bunlar hastanenin açılma nedenlerini oluşturuyordu. Hastane için Divanyolu'nda Kapalıçarşı civarında, Beyazıt Meydanı ile Çemberlitaş arasında eski bir konak kiralandı. Amerikan Kızılhaçı ve Near East Relief tarafından donatılan *Amerikan Hastanesi* ve hastaneye bağlı hemşirelik okulu, Amerikan Yüksek Komiserliği tarafından açılıp 20 Ağustos 1920 Cuma günü hizmete girdi. Hastane mütevelli heyeti başkanı Amiral Bristol'dü. Hastanenin başhekimliğini üstlenen eski American Board misyoneri Dr. Alden E. Hoover (1877-1940), daha sonra bu görevinden ayrılıp Amerika Birleşik Devletlerine dönecekti (1924).²⁵

Osmanlı coğrafyasında yürütülecek tıp eğitimi faaliyetleri için mali destek sağlamak amacıyla, 24 Temmuz 1917 tarihinde ABCFM Anket ve Sunumlar Başkanı (*Director of Surveys and Exhibits*) Ernest C. Meyer tarafından, Rockefeller Vakfı'nın Uluslararası Sağlık Başkanlığı'na, "Medical Education and Medical Practice in Turkey" (Türkiye'de Tıp Eğitimi ve Tıp Pratiği) başlıklı bir rapor gönderilmiştir.²⁶ Bu raporun eklerinden biri Mary Mills Patrick'in 1917 yılında yazmış olduğu, "Information in regard to the American College for Girls at Constantinople, Constantinople College" başlıklı rapordur. Mary Mills Patrick bu raporunda; Balkanlar, Orta Doğu, Doğu Akdeniz ve hatta Kuzey Afrika'ya kadar yayılan bir bölgede entelektüel, iş birliği içinde çalışma becerisine sahip, lider nitelikli kadın hekimlerin yetiştirilebilmesi için bir merkez olarak tasarlanan İstanbul'da kadınlar için bir tıp fakültesi kurulmasını hararetli bir şekilde savunmuştur.²⁷

Mary Mills Patrick ayrıca, 1 Mayıs 1917 tarihli ve "The American College for Girls at Constantinople in is relation to the development of medical education in Turkey with particular reference to the medical education for women" başlıklı mektubunda, İstanbul'daki Kız Koleji'ne ilave olarak kadınlar için bir tıp okulu

* Near Esat Relief, Birinci Dünya Savaşı sırasında Amerika'da, American Committee for Armenian and Syrian Relief adıyla kuruldu (16 Eylül 1915). Kilise ve hayırsever kuruluşların da yardımlarıyla topladığı bağışlar, İstanbul Amerikan konsolosluğundaki görevliler ve misyonerler vasıtasıyla Ermenilere ulaştırılıyordu. Amerika'nın Türkiye ve Almanya'ya karşı Nisan 1917'de savaşa girmesi bu yardım hattını kesmiş olmasına rağmen, komite faaliyet alanını genişletip adını "American Committee for Relief in the Near East olarak değiştirdi (1918). Amerikan Kongresi'nin 6 Ağustos 1919 tarihli oturumunda "Near East Relief-NER" adıyla resmen tanındı ve görevleri tanımlandı. Merkezi Kolombiya'da olan Near East Relief'in amacı; savaş nedeniyle evlerinden ayrılmak zorunda kalan Yakın Doğu'daki insanların vatanlarına dönüp yeniden yapılanmalarına yardım etmek, savaş koşulları ya da kendi kontrolleri dışındaki nedenlerden zarar görmüş dullara, yetimlere, muhtaçlara sosyal ekonomik ve endüstriyel yardım götürmektir. 1915-1930 arasında Tiflis, Erivan, İstanbul, Beyrut, Şam ve Kudüs'e uzanan bölgelerde; sığınma kampları, klinikler, hastaneler, yetimhaneler ve mesleki gelişim merkezleri kurdu, Amerika'dan topladığı gıda ve giysileri dağıttı.²⁴

kurulması önerisini ayrıntılı olarak tartışmıştır. Mary Mills Patrick'in mektubundan Amerikalı Protestan misyonerlerin, Türkiye'de kadınların modern tıp alanında uzmanlaşması konusunda ne kadar kararlı olduğu anlaşılır. Mektubuna İstanbul Amerikan Kız Koleji'nin Arnavutköy'deki arazisinin 202,5 kilometrekare olduğunu, üstündeki binalarla beraber değerinin 919,520,42 doları bulunduğunu belirterek başlayan Mary Mills Patrick; okul müfredatını, öğrenci profilini, eğitim kadrosunu, okulun yıllık masraf kalemlerini ayrıntılı olarak listeliyor, daha sonra gelecek planlarını açıklıyor. Gelecek planlarının en iddialı projesi, Türkiye'de hatta Güney Rusya ve Balkan ülkelerinde sağlık hizmeti verecek kadın hekimlerin yetişmesini sağlayacak bir tıp okulunun açılmasıydı²⁷. Bu tıp okulunun bünyesinde; kadınlar için bir klinik, hemşireler için bir eğitim okulu, hijyen, çocuk bakımı ve sağlık idaresi konularında eğitim verecek bir kurum da bulunacaktı. Poliklinik, kentin göbeğinde yer alacaktı, çeşitli uzmanlar iş birliği içinde çalışacaktı ve Minnesota'daki Mayo Klinik model alınacaktı. Burada, kentin dört bir tarafına yayılacak klinik mekanlarından ve dispanserlerden gelen özel vakalara bakılacak, Amerikan Hastanesi ise, özellikle eğitim ve araştırma çalışmalarının merkezini oluşturacaktı. Bu projeye, İstanbul'da, kadın hekim yetiştirmeye yönelik dünyanın en iyi okullarından birinin açılması hedefleniyordu. Bu tıp okulu, o dönemde Güney Avrupa'ya kadar uzanan bir bölgede etkisini hissettirecek kalitede eğitim verdiği söylenen İstanbul (Arnavutköy) Amerikan Kız Koleji'nin güç ve prestijinden yararlanacak ve geniş bir bölgeden, geleceğin kadın tıp uzmanlarını oluşturacak kadroyu toplayacaktı²⁸.

"Kadın hekim ve hemşire yetiştirmek, çocuk ölüm oranlarını düşürmek, annelere çocuk bakımı konusunda eğitim ve bilgi vermek, kentler ve köyler için hijyen ve sanitasyon kurallarını aktaracak ve uygulayacak eğitimi sağlamak, salgın hastalıkları kontrol altına almak, koruyucu tıp prensiplerini tanıtmak, tıp mesleğine Amerikan etik standartlarını oturtmak, Amerikan dezenfeksiyon ve karantina yöntemlerini tanıtmak, fakir ve çaresizler için ücretsiz tıp hizmeti sunmak, tıp literatürü oluşturmak ve yayınlamak, tıbbi araştırmaların yapılmasını tetiklemek ve desteklemek, serum aşı vb. üretimini yapmak ve geliştirmek".²⁸

Mary Mills Patrick mektubunda, Birinci Dünya Savaşı sona erdiğinde, Yakındoğu'daki sosyal yapının ve eğitimin tamamen değişeceğini ve savaştan sonra, kadınların profesyonel yaşamın tüm alanlarında daha faal olarak yer almaya başlayacağını savunuyordu. Zira kadınların Balkanlar ve Anadolu'da daha şimdiden, eskiden onlara kapalı olan alanlarda çalışmaya başladığını gözlemlemişti. Savaş boyunca çok sayıda erkeğin ölmesi, esir ya da sürgün olarak yerlerinden edilmesi ve sakatlanması sonucu, savaştan sonra kurulacak toplumda, iyi yetişmiş kadın elemanlara ihtiyaç olacaktı. Güneydoğu Avrupa, Balkanlar ve Anadolu'da kadın tıp uzmanı yetiştiren tek bir kurumun bile olmaması, İstanbul'u böylesi bir girişim için stratejik bir nokta haline getiriyordu. İstanbul'un bir diğer avantajı, burada Rusya'nın güneyi, Balkan ülkeleri ve Anadolu'nun dört bir yanından gelen genç kızların kozmopolit bir ortamda yetiştiği bir kolejin zaten faaliyette olmasıydı. Kolej farklı milletlerden bu kızları kendi anadillerinde yetiştirebilecek donanıma sahipti ve laboratuvarları, Güneydoğu Avrupa'daki herhangi bir üniversitenin donanımından daha iyiydi ve tıp eğitiminin ilk iki yılında verilecek temel bilimsel eğitimin gerektirdiği alt yapı hazır durumdaydı.²⁸

Burada, eğitim dili olarak Fransızca'yı kullanmayı seçen Cizvitlerin aksine, ABCFM misyonerlerinin eğitimde olabildiğince halkların kendi dilini de devreye soktuğu hatırlanmalıdır. Örneğin Antep'teki Merkezî Türkiye Koleji'nde, eğitim dili olarak Türkçe kullanılıyor, bazı dersler İngilizce veriliyor ve ayrıca bir hazırlık sınıfıyla, İngilizce öğretiliyordu. İstanbul'da, Osmanlı hükümetine ait erkeklere yönelik iyi eğitim veren bir tıp okulunun (Darülfünun Tıp Fakültesi) olduğu, ama bu erkek doktorların genellikle haremlere girmesinde

sorunlar yaşandığı kaydediliyordu. Mary Mills Patrick, mektubunda Rockefeller Vakfı'nın Çin'de desteklediği tıp eğitimi kurumlarına gönderme yaparak, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki koşulların kadınlara sunulan sağlık hizmetleri ve anne çocuk sağlığı açısından Çin'den çok farklı olmadığını belirtmişti. Kadınların hizmetlere olan ihtiyacı dolayısıyla, kadın uzman yetiştirecek olan tıp okuluna bağlı olacak hastane, 300 yataklı bir kurum olarak düşünülmüştü²⁸. Ayrıca, kentin Avrupa yakasında bir poliklinik ve Galata, Üsküdar, Kadıköy ve Eminönü mahallelerinde dispanserler kurulacaktı. Poliklinikte bir uzmanlar grubu, zor vakaların teşhisi ve bilimsel araştırmaların yürütülmesi için çalışacak ve bu grup, A.B.D'nin önde gelen kurumlarından biriyle iş birliği içinde faaliyet gösterecekti. Kent dışından sevk edilen ciddi vakalar da polikliniğe gelecekti. Cerrahi müdahale ve hastane bakımı gerektiren durumlar ise, hastaneye sevk edilecekti. Projenin ilk maliyetleri olarak, hastane, hemşire yurdu ve poliklinik binalarının inşası sıralanıyordu. Hasta başına bakım ücretlerinin A.B.D'de olduğundan daha düşük olduğu ve İstanbul'daki tıbbi ve cerrahi müdahale ücretlerinin yüksek sayılabileceği belirtiliyor, çok iyi ücretler ödeyebilecek bir zengin kesimin var olduğu kaydediliyordu.²⁸

Mary Mills Patrick'e göre, Osmanlı'nın içinde bulunduğu duraklama ve gerileme halinden sıyrılması için, kadınların modern tıp alanında eğitilmesi çok iyi bir başlangıç noktası olacaktı. Böylece, Konya, Merzifon, Talas, Antep ve Sivas'ta genç kızlara hemşirelik eğitimi vererek, yerel ihtiyacı karşılamaya çalışan Amerikan tıp misyonu merkezlerinin faaliyetleri de koordine edilebilecek ve kurumsallaşacak, bilgi ve malzeme alışverişi kolaylaşacaktı. Savaş ortamında tıp çalışmalarının, acil ihtiyaçların karşılanması yanında salgın hastalık ve savaşın getirdiği acıların dindirilmesine odaklandığını kabul eden Mary Mills Patrick, bu projeye, mevcut kaos ortamının sona ermesiyle başlayacak bir "yeniden inşa" sürecine çağrı yaptığını belirtmişti. Öyle anlaşılıyor ki, burada, savaştan sonra A.B.D'nin Osmanlı topraklarının Batı dünyasına entegrasyonunda belirleyici bir rol oynaması planlanıyordu. Mary Mills Patrick'in, Birinci Dünya Savaşı sonrası Osmanlı topraklarının Amerikan mandası altına girmesi tartışmalarında yüksek sesle "manda" idaresini destekleyenler arasında olduğunu hatırlayarak, bu planın ne kadar kapsamlı olduğunu kavrayabiliriz.²⁹

Ernst C. Meyer'in metni kapsamında Rockefeller Vakfı'na sunulan ve Mary Mills Patrick'in kaleme aldığı, İstanbul (Arnavutköy) Amerikan Kız Koleji hakkındaki bilgilendirme raporu da Patrick'in genç kadınların tıp eğitimine kişisel yaklaşımını ve hatta, İstanbul'da geçirdiği öğretmenlik sürecinde yaşamış olması muhtemel kişisel dönüşümü göz önüne serer niteliktedir²⁷. Burada, öğrencilerin Rusya, Romanya, Sırbistan, Bulgaristan, Arnavutluk, Yunanistan ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden gelen çok renkli bir camia oluşturmalarından dolayı, ortak dil olarak İngilizcenin önemi, kozmopolit bir kolej olmanın felsefe ve çeşitli doğa bilimlerinin sunulmasına bağlı olduğu vurgulanmış, ancak din eğitiminden tek bir kelimeyle bahsedilmemiştir.²⁷ Yine Rockefeller Vakfı'na yöneltilmiş 1 Mayıs 1917 tarihli mektubunda Mary Mills Patrick, öğrenci kadrosunun çok dilli yapısından, okulun kozmopolit niteliğinden bahsederken, bu genç kadın toplumunun bilimsel ve teknik gereksinimlerine vurgu yapmış, sürekli savaşlar ve tehcirlerle yerinden edilen ve ölen erkek nüfusun açığını doldurabilecek profesyonel kadın kadrosuna ciddi şekilde ihtiyaç olduğunu tartışmış, tek bir satırla bile dini misyon veya Protestanlığa döndürme konularına girmemiştir.²⁸

Mary Mills Patrick Osmanlı İmparatorluğu'nun Toros Dağları'nın kuzeyinde kalan bölgelerinin ağırlıklı olarak Türkçe konuştuğunu, Beyrut ve Suriye, Filistin gibi Toros Dağları'nın güneyinde kalan topraklarında daha çok Arapçanın hüküm sürdüğünü, bu nedenle tıp eğitimi ve tıbbi çalışmaların da iki merkezli yürütülmesi gerektiğini vurguluyordu.²⁸ Buna göre, erkekler için halihazırda iyi eğitim veren bir tıp okulunun (İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi) bulunduğu İstanbul; Kuzey Anadolu, Balkanlar ve Rusya'nın güneyi için eleman

yetiştirebilirdi. Bu okuldan yetişecek doktor ve hemşirelerin çözmesi gereken çok sayıda sorun vardı: yenidoğan ve bebek ölümlerini düşürmek, annelere çocuk bakımı eğitimi vermek, ebeleri eğitmek, kişisel ve ev hijyenini geliştirmek, kentler ve köyler için hijyen altyapılarının oluşturulmasına liderlik etmek, salgınların kontrolü, koruyucu tıp ilkelerini yaymak, tıp mesleğinde Amerikan tıp etiği standartlarını yerleştirmek, dezenfeksiyon ve karantina konularında Amerikan standartlarını uygulamak, fakirler için ücretsiz hizmetler, tıbbi yayınlar yapmak, tıbbi araştırmalar yapmak, serum ve aşuların hazırlanması gibi.²⁸ Burada, Anadolu'da çok iyi hizmetler veren ABCFM hastaneleri olduğu belirten Mary Mills Patrick, Konya'da Dr. William S. Dodd ve Dr. Post tarafından yapılan çalışmaların, Merzifon, Antep ve Sivas'taki Amerikan Hastanelerinin halihazırda modern tıbbın ne kadar etkili şekilde Anadolu'da iş görebildiğini gösterdiği belirtilmekte, ancak daha fazla maddi donanımın muhakkak gerektiğini dile getirmektedir.²⁸

Mary Mills Patrick'in bu mektubunu da savaş ve hastalık koşullarında acil yardımın ötesinde, kalıcı yeniden toparlanma için Yakınoğu'ya eğitim ve sağlık desteklerinin verilmesi gerektiği vurgusuyla bitirmesi ilginçtir. Diğer pek çok erkek misyonerin aksine, yazar hiçbir satırda Protestanların ya da, A.B.D'nin çıkarlarından bahsetmemiş, kadınların da profesyonel hayata katıldığı, toplumu modernleştiren elit kesimin savaş sonrası modern tıbbın gereklerine hitap eden yeni bir dünya kurduğu bir vizyon inşa etmiştir. Ölene kadar Türkiye'de yaşamaya devam eden bu kadın misyonerin hayali sonunda gerçek olmuş, İstanbul (Amerikan) Kız Koleji bünyesinde, kadınların tıp eğitimi alabileceği bir tıp bölümü kurulmuştur (1920).²⁵

İstanbul (Arnavutköy) Amerikan Kız Koleji Tıp Bölümü'nün Kısa Ömrü, 1920-1924

Mütareke döneminde Amiral Bristol'ün öncülüğünde İstanbul (Arnavutköy) Amerikan Kız Koleji bünyesinde kurulması kararlaştırılan tıp okulunun ön hazırlıkları, İstanbul'a gelen ve Amerikan Hastanesi başhekimliğini üstlenen Dr. Alden R. Hoover tarafından yürütülmüştür. New York'taki Columbia University College of Physicians and Surgeons'ın eğitim programı doğrultusunda yapılandırılan bu tıp okulu; iki yıl klinik öncesi, dört yıl klinik eğitim olmak üzere toplam altı yıl eğitimden sonra Tıp Doktoru (MD) diploması verecekti. *Department of Medicine, Constantinople Women's College* adıyla açılan okul, Mütareke döneminde Eylül 1920'de çoğu Rus ve Bulgar olan 19 öğrenciyle eğitime başladı.³⁰ Klinik eğitim bir önceki ay faaliyete geçmiş olan Amerikan Hastanesi'nde verilecekti. Sadece iki öğrenci bir üst sınıfa geçebildi. 1921-1922 ders yılında Hamdiye Abdürrahim (1895-1975) ve Sabiha Süleyman (Sayın, 1903-1984) ilk Türk öğrenciler olarak kaydoldular. İkinci sınıfa ancak üç öğrenci geçti. İkinci sınıflar anatomi, biyokimya, histoloji, fizyoloji ve nöroloji dersleri alarak eğitime devam ederken okulun kampüsünde (günümüzde Amerikan Robert Lisesi), tıp bölümü için kolej mütevellilerinden William Bingham, annesi Mary Payne adına Tıp Bölümü için bir bina yaptırdı. Bilimsel tıp çalışmaları için gereken bütün modern araç gereçlerle donatılan ve o sırada Güneydoğu Avrupa'nın en modern tıp binası olan bu binaya, "Mary Payne Tıp Binası" adı verildi.³⁰ Tıp Bölümü kapatıldıktan sonra bu bina, "Bingham Hall" adıyla Robert Lisesi orta kısmı olarak kullanıldı (1925-1992). Günümüzde erkek yurdudur.³¹ Tıp Bölümü üçüncü eğitim yılına başlarken İstanbul Darülfünunu Tıp Medresesi (İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi, günümüzde İstanbul Tıp Fakültesi) kız öğrenci kabul etmeye başladı (1922). Sabiha Süleyman Sayın hemen okuldan ayrılarak Haydarpaşa'da bulunan Tıp Fakültesi'nin birinci sınıfına geçti. Kız Koleji Tıp Bölümü'nde dört öğrenci ikinci sınıfa, iki öğrenci de üçüncü sınıfa geçmişti. Üçüncü sınıfta anatomi, bakteriyoloji, genel tıp, patoloji, farmakoloji ve cerrahi okutulmaktaydı (**Tablo 2**). 1923-24 ders yılında Seniha Fuat (Yazıcıoğlu, d. 1903) kaydoldu.³²

Tablo 2. İstanbul (Arnavutköy) Amerikan Kız Koleji Tıp Bölümü'nde Hocalar ve Dersler³²

Dr. Pusant Donikian	Tıp (medicine)
Dr. Wilson Dodd [†]	Ortopedi
Dr. Yani Kassapides	Genito-üriner sistem hastalıkları
Dr. Joseph Sion	Kulak boğaz burun hastalıkları
Dr. İhsan Hilmi Bey [‡]	Çocuk hastalıkları
Dr. Safiye Ali	Jinekoloji ve obstetrik
Dr. C. Şahbaz	Göz hastalıkları
Dr. Şevki Bey [¥]	Röntgen
Dr. Uzunian	Patoloji

Mary Mills Patrick'in anlatımıyla;

“İleri seviyedeki tıp biliminin tıp öncesi dersleri, uygun hocaların nezaretinde kolej binalarında veriliyordu. Hatta 1920 gibi geç bir tarihte bile Yakınoğlu'da kadınlar için şimdiki gibi tıp eğitimi almak yaygın değildi ve bizim tıp derslerimize katılanlar bu sahanın öncüleriydiler. Kısa sürede bir dizi ilginç tıp öğrencimiz olmuştuk. Onlardan ilk temsil edilen devletler Türkiye, Bulgaristan, Sırbistan ve Rusya'ydı. Bu projenin başlatılmasıyla eş zamanlı olarak Kırım'daki Bolşevik (s. 328) baskısı doruğa çıkmıştı ve İstanbul şehrine, Rusya'nın en kültürlü şehirlerinden yetmiş bin aç biilaç mülteci sel gibi akıyordu. Rusya'daki iyi üniversitelerden mezun, ama savaş nedeniyle hayatını kazanmaya atılan genç hanımlardan bazıları kolejde kendilerini tıp mesleğine hazırlama fırsatı bulmaktan dolayı çok memnundular.”³⁰

Cumhuriyet'in ilânından sonra “tıp eğitiminin milli olması gerektiği” ileri sürülerek, Dârülfünun Eminliği'nden (İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü), İstanbul (Arnavutköy) Amerikan Kız Koleji idaresi tarafından kurulan Tıp Bölümü'ne izin verilip verilemeyeceği hususunda görüş istendi.³⁷ Çok geçmeden 6 Mart 1340 [1924] tarihinde yürürlüğe giren, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun 1. maddesi ile Türkiye Cumhuriyeti dahilindeki bütün bilim ve eğitim kurumları, 2. maddesiyle de; Şer'iyeye ve Evkaf Vekâleti veyahut özel vakıflar tarafından idare edilen bütün medrese ve okullar Maarif Vekâleti'ne ne bağlandı.³⁸ Bu arada yapılan araştırmada, İstanbul (Arnavutköy) Amerikan Kız Koleji Tıp Bölümü'nün resmi ruhsat alınmadan, hatta Mütareke döneminde hükümete bilgi verilmeden açıldığı anlaşıldı ve Türkiye'de hatta Yakınoğlu'da bir ilk olan kızlar için açılmış bu tıp okulu, “Resmi ruhsat almağa lüzum görmeden tedrisat yapmak isteyen herhangi bir müessesenin devam-ı faaliyetine müsaade itasına imkân olmadığı” gerekçesiyle kapatıldı.³⁹

Kapatılma kararı üzerine Amerika Mümessilliği Başkâtibi, Hariciye Vekâleti Dersaadet Murahhaslığı'na giderek, Amiral Bristol'ün Hariciye ve Maarif Vekilleriyle yaptığı görüşmelerde vekillerin Amerikan okullarından memnuniyetlerini dile getirdiklerini, bu durumda Tıbbiye Sınıfı'nın (Tıp Bölümü'nün) kapatılmasını doğru bulmadıklarını ifade edip, hiç olmazsa ders yılı sonunda kapatılmasını istemiş, fakat Dersaadet Murahhası Dr. Adnan (Adıvar,1882-1955) Beyden, “Tedrisat-i âli (Yükseköğretim) hiçbir surette devlet haricinde bir müesseseye terk olunamayacağından bu sınıfın kapatıldığı” cevabını almıştı.⁴⁰ Birkaç gün sonra Amerika Mümessilliği yeniden, Tıp Bölümü'nün kapatılmasının Lozan'da teati edilen okullar

[†] Dr. Wilson Farnsworth Dodd (1893-1958), ABCFM misyonerlerinden Dr. William Dodd'un (1860-1918) oğlu. Princeton U ve Cornell Tıp Fakültesi'nden mezun oldu (1922). Tıp diplomasını aldıktan sonra Türkiye'ye gelerek; İstanbul, Merzifon, Beyrut, Talas ve Gaziantep'teki misyon hastanelerinde çalıştı^{33,34,s:42-44}

[‡] İhsan Hilmi Alantar (1888-1962), o sırada Şişli Etfal Hastanesi'nde çalışmaktaydı. Daha sonra Darülfünun Tıp Fakültesi Püerikültür Kürsüsü (Çocuk Bakımı ve Sağlığı) muallimliğine getirildi (19 Ekim 1925)^{35, s:168}.

[¥] Dr. Mehmet Şevki (1879-1931), Darülfünun Tıp Fakültesi fizik ve röntgen muallimi idi^{36, s: 33-36}.

maddelerine aykırı olduğunu dile getirip, hiç olmazsa Haziran'a kadar açık kalmasına izin verilmesini ve konunun tatilde müzakere edilerek halledilmesini istemiştir. Dr. Adnan Bey Hariciye Vekâleti'ne, özel istihbaratına göre Tıp Bölümü İdare Heyeti'nin bu bölümün lağvına taraftar olduğunu ancak Mütareke sırasında başladıkları eğitimin ders yılı sonuna kadar devamını arzu ettiklerini bildirmiştir.⁴¹ Haziran 1924 diploma töreninde kolej müteveli heyeti Tıp Bölümü'nün parasızlık nedeniyle kapatıldığını açıklamış fakat ruhsatsız açıldığını dile getirmemiştir. Ders yılı sonunda Tıp Bölümü'nün kapatılmasına çok üzülen Mary Mills Patrick kapatma kararını, "*müthiş bir darbe*" olarak niteleyip, gerçekleşmesini en fazla istediği en yüksek tutkusu olan kadınların tıp eğitimi engellenince kolej müdireliğinden istifa edip Amerika'da dönmüştür.³⁰

Tıp Bölümü kapanınca Türk öğrencileri Hamdiye Abdürrahim ile Sabiha Süleyman, 1922'de kız öğrenci kabul etmeye başlamış olan İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne geçti. Seniha Fuat (Yazıcıoğlu) eğitimini terk etti. Tıp Bölümü'nün, İstanbul (Arnavutköy) Amerikan Kız Koleji mezunu dört öğrencisinden üç Bulgar ve bir Yunanlı kız öğrenci tıp eğitimlerini Cenevre'de tamamlayıp hekim oldular. Stoyanka Batcherova (ACG-1915) Bulgaristan'ın ilk göz doktoru olmuştur.⁴² İstanbul (Arnavutköy) Amerikan Kız Koleji Tıp Bölümü, kısa süreli öğretimiyle farklı milletten on kadın hekimin yetişmesini sağlamıştır.³⁰ Bu kadın hekimlerden Sabiha Süleyman Sayın ile Hamdiye Abdürrahim Maral, Cumhuriyet'in ilk kadın hekimleri arasında yer almaktadır.³²

Sabiha Süleyman Sayın (1903-1984), Beşiktaş'ta doğdu. Dârümuallimat'tan (Kız Muallim Mektebi) diploma aldı (1920). Ertesi sene Darülfünun Tıp Fakültesi'ne kaydolun ilk sekiz kız öğrenci arasındaydı. Ancak Prof. Dr. Âkil Muhtar Özden'in (1878-1949), saray ve hükümet ricalini kızların Tıp Fakültesi'ne kabul edilmemeleri yolunda etkilemesi üzerine bu kız öğrencilerin devam etmelerine izin verilmeyince İstanbul (Arnavutköy) Amerikan Kız Koleji Tıp Bölümü'ne kaydoldu (1921). Ertesi sene Tıp Fakültesi kız öğrenci kabul etmeye başlayınca Darülfünun Tıp Fakültesi'ne geçti (1922). 1927'de mezun olup bir yıl staj yaptıktan sonra diplomasını aldı ve Kadri Raşit (Anday, 1875-1949) Paşanın yanında fahri olarak pediatri asistanlığına başladı (1928).⁴³ Israrlı başvuruları sonunda, maaşlı bir kadroya atanan ilk kadın hekim oldu (1929). Pediatri uzmanı olduktan sonra (1932), bir süre Tıp Fakültesi parazitoloji laboratuvarında çalıştı. İzmir-Karşıyaka Çocuk Yuvası başhekimliği yaptı (1934-1941). İzmir İkinci Beyler Sokağı no. 81'deki muayenehanesinde hasta kabul ediyordu**. İstanbul'a taşındıktan sonra Üsküdar Sağlık Merkezi başhekimliği yaptı (1941-1962). Bu görevindeyken Dünya Sağlık Örgütü'nden takdirname kazanmıştır.³²

Hamdiye Abdürrahim Maral (1895-1975), Bursa'daki Amerikan Kız Okulu'nu bitirdi (1914). Öğrenciliği sırasında Bursa'da İnas Mekteb-i Rüşdisi Kısm-ı İbtidai (Kız Ortaokulu İlk Kısım) muallimliği, daha sonra da İstanbul ve İzmir'de matematik ve biyoloji öğretmenliği yaptı. 1921 yılında İstanbul (Arnavutköy) Amerikan Kız Koleji Tıp Bölümü'ne kaydoldu. Tıp Bölümü kapatılınca Darülfünun Tıp Fakültesi 2. sınıfına geçti. 1927 yılında mezun oldu, bir yıllık stajın ardından; Darülfünun Tıp Fakültesi'nde Prof. Dr. Osman Cevdet Çubukçu'nun yanında cilt hastalıkları, fizik tedavi ve radyoterapi ihtisasları yaptı. Bir süre Darülfünun Tıp Fakültesi Radyoloji Enstitüsü'nde Friedrich Dessauer'in yanında asistan olarak çalıştı (1937). Kadıköyü'nde açtığı özel kliniğinde deri hastalıkları mütehassısı olarak çalışırken öğretmenliği ihmal etmedi.³² Aralıksız 50 sene, "sağlık bakımından ev" dersleri verdi. "Modern evde pire, tahta kurusu olmaz. Sağlık Bakımından İdeal Bir Ev Nasıl Olmalıdır?" başlıklı makalesinde⁴⁵ sihi ev meselesinin çok önemli olduğunu, bu nedenle kız okullarında "sağlık bakımından ev" derslerinin okutulduğunu dile getirmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Protestan bir misyonerden Osmanlı modernleşmesinin sadık bir neferine dönüşen, esas mücadelesini genç Osmanlı kadınlarının özgürleşmesi ve meslek sahibi olmaları için veren Mary Mills Patrick, tıp fakültelerinden diploma alan ve hekimlik yapan 13 Türk kızının yetişmesine katkıda bulunmuştur.⁶ Neredeyse tüm yetişkinlik hayatını Üsküdar Amerikan Kız Koleji'nde öğretmenlik ve yöneticilik yaparak

geçiren Mills Patrick, Türkiye'nin o yıllardaki durumunun yerel eğitim kurumlarının yetersizliğinden kaynaklandığını düşünüp, müdüriyeti boyunca öğretim programını kız öğrencilerinin eksiklerini tamamlayacak şekilde tasarlamaya özen göstermişti.⁴² Yukarıdaki kısa biyografyalarda da görüldüğü gibi, bu okul uzun ömürlü olmasa da, hatırı sayılır miktarda ve yüksek nitelikli kadın tıp uzmanlarının yetişmesine önayak olmuş ve bu kadın hekimler Türkiye'de ve diğer ülkelerde bölgelerinin ilk kadın hekimleri arasında yer almıştır.

Yakındoğu'da ve Türkiye'de hayal bile edilemeyen kadınlar için bir tıp fakültesini İstanbul'da kurmayı başaran Mary Mills Patrick, oldukça yenilikçi bu fikri nasıl kabul ettirebilmişti? Öncelikle burada, Arnavutköy Amerikan Koleji'nin de oluşmasına katkıda bulunduğu ve ABCFM'nin de Protestanlaşmamasına göz yumduğu yeni Osmanlı kadınına bakmak gerekir. 1899 yılında yayınlanan *American Board*'un yüksek eğitim kurumları raporuna göre, İstanbul'daki Kız Koleji'nin mezunları hem ahlaki hem entelektüel açıdan önde gelen karakterlerdi ve örneğin 150 mezundan yarısından fazlası Türkiye'de ve diğer ülkelerde öğretmenlik yapıyor, bir kısmı profesyonel olarak edebiyatla ilgileniyordu.⁴⁶ Osmanlı coğrafyasındaki işgal kuvvetlerine karşı verilen kurtuluş mücadelesinde önemli bir lider olan yazar Halide Edip Adivar da bu okulun bir mezunudur.²

1890'da Mary Mills Patrick Ermeni ve Rum Katolik Okulları'na tepki olarak, Protestan Okullarının daha yüksek kaliteli bir laik eğitim vermeye yöneldiğini belirtiyordu. 1890-1908 arası okula kaydolun Müslüman öğrencilerin sayısının artması da bu laik eğilimle ilgiliydi. 1908 devrimi yani II. Meşrutiyet'in ilânı daha Batılı bir hükümetin laik milliyetçi bir çizgiyi izleyeceği, kadınların özgürleşmesinin önünü açacağı konusunda ümit verirken, Kız Koleji de 1908 yılında tüzüğünün değişmesiyle misyoner okulu statüsünden çıkmış, ağırlıklı olarak Amerikalı diplomat ve iş adamlarından meydana gelen yeni bir mütevelli heyeti oluşturulmuş ve kolej kızlar için laik nitelikli bir özel okul halini almıştı.² Böylece, açılacak olan kadın tıp okulunun modern tıp eğitimi veren laik bir kurum olmasının önü açılıyordu. O sırada Türkiye'de tıbbın kendisi, modernleşmeye ve laikliğe doğru gitmekteydi. Mary Mills Patrick'in de bu tarihi gidişattan etkilendiği, tarihsel hareketin dalgasına kapıldığı söylenebilir.

Mary Mills Patrick'in kayda geçtiğine göre; dönemin A.B.D. konsolosu G. Ravndal, Standart Oil Şirketi yöneticilerinden Oscar Gunkel ve İstanbul'daki ABCFM Okullarının önemli destekçilerinden W.W. Peet, İstanbul'da kurulacak ve kadın hekim, hemşire yetişmesini sağlayacak bir okulu büyük bir ihtiyaç olarak görüyordu.²⁸ Şüphesiz I. Dünya Savaşı'nın tüm dünyadaki dönüştürücü etkisi, kadınların iş yaşamına katılımını hızla artıran koşulları, bu projenin ciddiye alınmasını sağlamıştır. Gerçekten de, tıp eğitimine bu okulda başlayan kadın hekimlerin başarıları, az sayıda olmalarına rağmen ülkelerine yaptıkları katkılar, bu öngörüğü desteklemektedir.

Türkiye'de ABCFM misyonerleri tarafından organize edilen tıp eğitimi hizmetleri, etkileri açısından incelendiğinde göze çarpan bir sonuç, misyonerlerin yerel nüfustan, modern eğitilmiş bir kadro yetiştirme çabalarının, dini olmayan bir nitelikle, başarıya ulaştığıdır. Bu başarı örneğin, günümüzde halen varlığını sürdüren Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'nin elit, kozmopolit ve lider nitelikleri taşıyan profesyonel kadınlar yetiştirme misyonu örneğinde görülmektedir. Müdire Mary Mills Patrick'in kadın tıp okulu hayal ettiği şekliyle hayata geçmese dahi, Arnavutköy Amerikan Kız Koleji milli ve dini ayırımların ötesinde, profesyonel kadınlar yetiştirme konusunda, yüz yılı aşkın bir süredir başarıyla hizmet vermektedir ve modern Türkiye kadınlarının şekillenmesinde rolü olmuştur.

** Muayenehanesinin ilânı, "Çocuk Hastalıkları Mütahassısı Doktor Sabiha Süleyman (İkinci Beyler Sokağı). Pazardan maada hergün saat üçten altıya kadar İkinci Beyler sokak 81 numaradaki muayenehanesinde hastalarını kabul eder"⁴⁴

ABCFM'nin tıp ve sağlık alanlarında sunduğu hizmetler modern tıp kültürünü Türkiye'de inşa etmeye katkıda bulunmuş, bu esnada yaşanan karşılaşmaların doğurduğu melez yapıların bir kısmı, örneğin Antep Amerikan Hastanesi, İstanbul (Arnavutköy) Amerikan Kız Koleji ve Beyrut Amerikan Tıp Okulu, tüm siyasi, demografik ve kültürel değişimlere rağmen, süreklilik kazanmayı başarmıştır. Bu süreklilik tek bir kültürün ya da kurumun başarısı değildir. Sadece ihtiyaçlara cevap verme ve tarihsel dönüşüme ihtiyaçlara göre ayak uydurma konusunda Anadolu'daki halkların, Katolik ve Ortodoks kiliseleri karşısında laikliğe ve milliyetçiliğe yaklaşan Amerikan Protestanlarının ve kendi modernleşme hamlesini titizlikle kuran genç Cumhuriyet'in birlikte ürettikleri bir tarihsel olaydır.

Bilgi

Çalışma dolayısıyla oluşan bir çıkar çatışması yoktur.

Gül Kızılca Yürür'ün Nuran Yıldırım danışmanlığında yaptığı, "Gaziantep'teki Amerikan Hastanesi ve Hastaneye Bağlı Tıp ve Sağlık Okullarının Tarihi ve Çevreye Etkileri" (İ.Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü Tıp Tarihi ve Etik Doktora Programı. İstanbul Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı. İstanbul 2013) başlıklı doktora tezi, s.12-35'ten geliştirilmiştir.

Araştırmacı Katkı Oranı Beyanı

Gül Kızılca Yürür: Fikir/kavram, tasarım, denetleme/danışmanlık, analiz veya yorum, kaynak taraması, makalenin yazımı, eleştirel inceleme.

Nuran Yıldırım: Fikir/kavram, tasarım, denetleme/danışmanlık, analiz veya yorum, kaynak taraması, makalenin yazımı, eleştirel inceleme.

Kaynaklar

1. Erdoğan T. Üsküdar Amerikan Kız Koleji'nin Kısa Tarihi. Üsküdar Sempozyumu I. Bildiriler, Cilt I, İstanbul: Üsküdar Belediye Başkanlığı Üsküdar Araştırmaları Merkezi Yayın No.10; 2004. s:308-10.
2. Goffman C. From Religious to American Proselytism: Mary Mills Patrick and the Sanctification of the Intellect. In: Doğan M.A., Sharkey H. editors. American Missionaries and the Middle East: Foundational Encounters. The University of Utah Press, 2011. s: 88-92.
3. Büyükkarcı S. Türkiye'de Amerikan Okulları. Konya: Yelken Basım-Yayım-Dağıtım; 2004.
4. Ege, NN. Demokrasi Cihanında Kadın, Dr. M. Mills Patrick. İstanbul Kız Koleji Kurucusu. Tanin 1946;10 Mart:5-6.
5. Hayatta Muvaffak Olmuş Türk Kadınları: 3. İlk Kadın Doktorumuz Safiye Ali Hanım. Resimli Ay 1928;4 (47-11):12.
6. Graduates of the College. Constantinople College, The American College for Girls at Constantinople Reports for the Year 1911-1912. s: 71-90.
7. Departments of State, Justice, The Judiciary, and Related Agencies Appropriations, 1961. Hearings Before the Subcommittee of the Committee on Appropriations United States Senate Congress Second Session on H.R. 11666. Making Appropriations for the Departments of State and Justice, the Judiciary, and Related Agencies for the Fiscal Year Ending June 30, 1961. United States Government Printing Office, Washington; 1960. s: 948.
8. Acun F. Arnavutköy Amerikan Kız Koleji Mezunları ve Meşhurları. Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi 2015;11(22):417- 442.
9. Mills Patrick M. Bir Boğaziçi Macerası. İstanbul Kız Koleji (1871-1924). Çev. Şeyma Akın. Tez Yayınları, İstanbul 2001. s: 143.
10. Etker Ş. Türkiye'nin ilk kadın doktorlarını Üsküdar yetiştirdi. SEV Connect. İlkbahar 2018;1:88-89.
11. Etker Ş. Dr. Zaruhi S. Kavalcıyan, Türkiye'nin ilk kadın hekimi. Hekim Sözü. Temmuz-Ağustos 2021:33-34.
12. Yıldırım N. Türkiye'nin İlk Kadın Doktoru Safiye Ali. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları; 2012. s. 15-34.
13. Gazete Oksijen. Almanya'da bir sokağa Türkiye'nin ilk kadın doktoru olan Safiye Ali'nin adı verildi. 16 Ağustos 2023. <https://gazeteoksijen.com/dunya/almanya-bir-sokaga-turkiyenin-ilk-kadin-doktoru-olan-safiye-alinin-adi-verildi-186455> (Erişim: 7 Temmuz 2024).
14. Şehsuvaroğlu BN. 1914'te Amerikan Kız College'indeki Türk Kızları. Türk Yurdu, Cilt. IV (9): 13-14.

15. Etker Ş, Dinç G. Tıp Fakültesinin İlk Kadın Doçenti Dr. Afife Cenani Demirel 90 Yaşında. İçinde: Yıldırım N. editör. Sağlık Alanında Türk Kadını. İstanbul: Novartis Yayınları; 1997. s: 67-69.
16. Yenerman M. Patoloji Alanında İlkler, Öncü Kadınlar ve Bugün. İçinde: Yıldırım N. editör. Sağlık Alanında Türk Kadını. İstanbul: Novartis Yayınları; 1997. s: 206-207.
17. Hatemi S. Prof. Dr. Metine Bilger. İçinde: Yıldırım N. editör. Sağlık Alanında Türk Kadını. İstanbul: Novartis Yayınları; 1997. s:102-104.
18. Gürsu S, Yıldırım T, Demir B, Şahin V. “Kadından ortopedist olmaz!” Efsaneyi yıkanlar... <https://www.aott.org.tr/Content/files/sayilar/423/423-4459.pdf> (Erişim. 16 Nisan 2024).
19. Çakar L. Fizyolojide ilk kadın öğretim üyesi Prof. Dr. Meliha Terzioğlu. İçinde: Yıldırım N. editör. Sağlık Alanında Türk Kadını. İstanbul: Novartis Yayınları; 1997. s:113-122.
20. Günöz H. Prof. Dr. Olcay Neyzi. İçinde: Yıldırım N. editör. Sağlık Alanında Türk Kadını. İstanbul: Novartis Yayınları; 1997. s:142-146.
21. Yazıcı H. Asuman Hocamıza Saygıyla. Cumhuriyet, 3 Ocak 2018; <https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/olaylar-ve-gorusler/asuman-hocamiza-saygiyla-iu-emekli-prof-hasan-yazici-yazdi-902087> (Erişim tarihi: 13 Nisan 2024).
22. Tinckom-Fernandez W.G. Hospital in Turkey faces a New Crisis. The New York Times April 1928; <https://www.nytimes.com/sitemap/1928/01/09/> (Erişim tarihi: 7 Temmuz 2024).
23. Staub A.W. Tribute to an American Hospital at Istanbul a Memorial to the Late Admiral Bristol. The New York Times 1939; Kasım 15:22. <https://www.nytimes.com/1939/11/15/archives/letters-to-the-times-tribute-to-an-american-hospital-at-istanbul-a.html> (Erişim: 7 Temmuz 2024).
24. Near East Relief. Our History. <https://neareast.org/our-history/#:~:text=Originally%20known%20as%20The%20American,displaced%2C%20with%20over%20a%20million> (Erişim tarihi: 7 Temmuz 2024).
25. Yıldırım N. İstanbul'un Sağlık Tarihi. İstanbul Üniversitesi İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Projesi No. 55-10. İstanbul: Ajansfa; 2010. s: 236-37.
26. Meyer EC. Medical Education and Medical Practice in Turkey, Boston: American Board of Missions; 1917. Yayınlanmamış daktilo metin, Boğaziçi Üniversitesi Kütüphanesi, R820. M49 1917.
27. Mills Patrick M. Information in regard to the American College for Girls at Constantinople, Constantinople College. In: Ernst C. Meyer editör. Medical Education and Medical Practice in Turkey, Boston: American Board of Missions; 1917: 122-145. Yayınlanmamış daktilo metin, Boğaziçi Üniversitesi Kütüphanesi, R820. M49 1917, Ek no.7.
28. Mills Patrick M. The American College for Girls at Constantinople in its relation to the development of medical education in Turkey with particular reference to the medical education for women, 1 May 1917. In: Ernst C. Meyer editor. American Board of Missions; 1917: 46-52. Yayınlanmamış daktilo metin, Boğaziçi Üniversitesi Kütüphanesi, R820. M49 1917, Ek no.1.
29. Mills Patrick M. “Fourteen Reasons for an American Mandatory over Turkey”, The Outlook, September 3, 1919. s: 32–33.
30. Mills Patrick M. Son Sultanların İstanbulu'nda Siyaset. Modernleşme. Yabancı Okullar. Çev. Ayşe Aksu. Dergâh Yayınları, İstanbul 2009. s: 328.
31. Robert College. http://en.wikipedia.org/wiki/Robert_College (Erişim tarihi: 12 Mart 2024).
32. Etker Ş, Dinç G. “İstanbul Amerikan Koleji Tıp Fakültesi ve 28’li İki Öğrencisi Dr. Hamdiye Abdurrahim Maral ve Dr. Sabiha Süleyman Sayın”, İçinde: Yıldırım N. editör. Sağlık Alanında Türk Kadını. İstanbul: Novartis Yayınları; 1997, s. 60-63.
33. <https://www.findagrave.com/memorial/191607245/wilson-farnsworth-dodd> (Erişim tarihi: 12 Nisan 2024).
34. Yıldırım N. Savaşlardan Modern Hastanelere Türkiye’de Hemşirelik Tarihi. İstanbul: Vehbi Koç Vakfı, 2014, s.42-44.
35. Ural R. Ord. Prof. Dr. İhsan Hilmi Alantar. RE Books Arts Yayınevi. İstanbul 2023, s.168.
36. Başekim CÇ. Radyolojiye adanmış bir Ömür: Dr. Mehmet Şevki Bey. Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi 2015;5(1):33-36.
37. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı, BOA (HR. İM) 77/5, 23 Haziran 1923.
38. Tevhid-i Tedrisat Kanunu. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.3.430.pdf> (Erişim tarihi: 22 Nisan 2024).
39. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, BCA, Fon. 502, Kutu. 22384-99309, Gömlek.1, 8.04. 1924.
40. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, BCA, Fon. 502, Kutu. 22384-99309, Gömlek. 4, 22.04. 1924.
41. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, BCA, Fon. 502, Kutu. 22384-99309, Gömlek. 3, 28.04. 1924

42. Mills Patrick, M. Bir Boğaziçi Macerası. İstanbul Kız Koleji (1871-1924). Çev. Şeyma Akın. Tez Yayınları, İstanbul 2001
43. Yıldırım N, Bozkurt S. "Başlangıcından Günümüze İstanbul Tıp Fakültesi'nin Kadın Öğretim Üyeleri", içinde: Yıldırım N. editör. Sağlık Alanında Türk Kadını. İstanbul: Novartis Yayınları; 1997. s:170-172.
44. Gazete ilanı: Çocuk Hastalıkları mütehassısı Dr. Sabiha Süleyman. Yeni Asır, 26 Mart 1936, s.7. https://www.gastearsivi.com/gazeteSayisi/yeni_asir/1936-03-26 (Erişim tarihi: 11 Temmuz 2024).
45. Maral HA. "Modern evde pire, tahta kurusu olmaz. Sağlık Bakımından İdeal Bir Ev Nasıl Olmalıdır?", Akşam 1935: Haziran 18: 5-13.
46. Mills Patrick, M. The American College for Girls at Constantinople. The Higher Educational Institutions of the American Board. Boston: American Board of Commissioners for Foreign Missions; 1899: 22-27. <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=umn.31951002032301j;view=1up;seq=5> (Erişim tarihi: 9 Mart 2024).
-